

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ :
ศึกษากรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายสันติ บัณฑิตพรหมชาติ

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๘

ISBN 974-564-373-4

009130

i 178.56747

INTER-RELATIONS BETWEEN KINGSHIP AND SANGHA: THE CASE OF KING MONGKUT

Mr. Santi Banditprommachat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1985

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ : ศึกษากรณี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดย

นายสันติ บัณฑิตพรหมชาติ

ภาควิชา

ประวัติศาสตร์

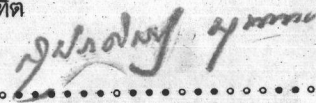
อาจารย์ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ

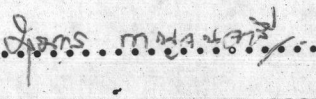
รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา

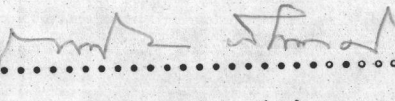

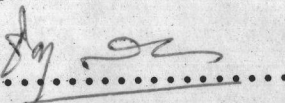
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

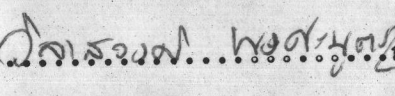

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประดิษฐ์ บุญาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กาญจนจारी)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศ์บุตร)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ : ศึกษากรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ชื่อนิติบัตร	นายสันติ บัณฑิตพรหมชาติ
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ณรงค์ พวงพิศ รองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สาระยา
ภาควิชา	ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา	๒๕๒๗

บทคัดย่อ

สถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันสงฆ์ต่างก็มีความสัมพันธ์ระหว่างกันมาตลอดเวลาในสังคมไทย เพื่อสร้างความยอมรับในสถานภาพของแต่ละฝ่ายจากกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมด้วยวิธีการต่าง ๆ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวความสัมพันธ์ดังกล่าวก็ยังคงดำเนินอยู่ แต่พระองค์ทรงมีวิธีในการสร้างความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์ให้มีลักษณะเฉพาะบางประการที่แตกต่างจากพระมหากษัตริย์องค์อื่น ๆ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าพระองค์ทรงมีพื้นฐานความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ที่พระองค์ทรงสถาปนาขึ้นระหว่างทรงผนวชอยู่นานถึง ๒๗ พรรษา ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์สมบัติ จึงทรงต้องใช้พระราชกุศโลบายในการสร้างความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์ที่มีอยู่หลายนิกายนี้ โดยไม่ก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างธรรมยุติกนิกายและมหานิกายจนเกิดผลกระทบต่อสถานภาพของพระองค์เอง

พระราชกุศโลบายที่มีลักษณะเฉพาะในการสร้างความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์ของพระองค์นี้ ที่สำคัญ ๆ มี ๓ ประการคือ ประการแรกทรงให้ความสำคัญและทำการสนับสนุนธรรมยุติกนิกายจนมีบทบาทเพิ่มขึ้นในสังคมตามลำดับ และสามารถสร้างความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์ได้เป็นอย่างดี โดยผ่านธรรมยุติกนิกาย ประการที่สองทรงทำการอุปถัมภ์และสนับสนุนคณะสงฆ์มหานิกาย เพราะคณะสงฆ์มหานิกายเป็นคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางและมีจำนวนทั้งวัดและภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก คณะสงฆ์มหานิกายจึงมีอิทธิพลอย่างสูงในสังคมไทยจนทำให้พระองค์ทรงไม่อาจจะเลยในการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับคณะสงฆ์มหานิกาย ประการที่สามทรงพยายามแสดงบทบาทในฐานะผู้นำทางศาสนาที่เหนือทั้งฝ่ายธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย เพื่อสร้างความ

๑

ยอมรับในพระองค์ให้เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ และทำการควบคุมคณะสงฆ์ให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติ

พระราชกุศโลบายทั้ง ๓ ประการดังกล่าวได้เป็นปัจจัย ที่ช่วยให้สถาบันพระมหากษัตริย์
ในรัชสมัยของพระองค์และรัชสมัยต่อมามีเสถียรภาพที่มั่นคง และยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน
สถาบันสงฆ์อีกหลายประการในช่วงเวลาต่อมา โดยเฉพาะบทบาทของธรรมยุติกนิกายในสถาบัน
สงฆ์และการมีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมืองต่าง ๆ .

Thesis Title	Inter-Relations between Kingship and Sangha: the Case of Kingmongkut
Name	Mr. Santi Banditprommachat
Thesis Advisor	Assistant Professor Narong Puangpitt Associate Professor Dhida Saraya Ph.D.
Department	History
Academic Year	1984

ABSTRACTS

Kingship and Sangha Institutions have maintained a continued good mutual relationship in Thai society in order to foster the acceptance in their status by various social groups in several different ways. By the reign of King Mongkut such a relationship still existed, but he established his relationship with Sangha Institutions in a way characteristically different from previous Kings in certain respects. This was because he had a fundamental relationship with the Dhammayutika which he had previously established during the period he had been staying in monkhood for 27 years. Therefore, when he acceded to the throne, he had to adopt certain strategies in building favourable relations with the various sects of Sangha Institutions so as not to cause any rift between the Dhammayutika and the Mahanikaya to the extent that would affect his status.

His strategies which were of a special nature in building working relationship with Sangha Institutions contained three important points. First, he gave importance and provided support to the Dhammayutika so much that the Sect gradually increased its roles in the society, and he could maintain favourable relation with Sangha Institutions through the Dhammayutika. Second, he continued to give full support and patronage to the Mahanikaya because it was a large, well-known and widely respected Sect and had a large

number of Wats (temples), Monks and Novices. The Mahanikaya had so much influence over the Thai Society that he could not fail to establish a good relationship with the Sect. Third, he tried to play a leading role in the religion that was above both the Dhammayutika and the Mahanikaya in order to foster acceptance of his role from both Sects and to facilitate their normal co-existence.

These three strategies were instrumental in helping the Kingship during his reign as well as later reigns to maintain firm stability and to bring about many changes in Sangha Institutions subsequently, especially the role of the Dhammayutika in Sangha Institutions and its participation in the affairs of the country.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างสูงจากผู้ช่วยศาสตราจารย์
ณรงค์ พ่วงพิศ และรองศาสตราจารย์ ดร.ธิดา สารระยา ที่กรุณาเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ
ของผู้เขียนมาตลอดเวลา ตั้งแต่การใช้ระยะเวลาอันยาวนานในการให้คำปรึกษาและแนะนำ
จนสามารถสรุปออก เป็นหัวข้อวิทยานิพนธ์ที่สมบูรณ์ได้ และความห่วงใยตลอดมาเมื่อผู้เขียน
มีความจำเป็นต้องวางมือจากการทำวิทยานิพนธ์เป็นระยะ ๆ ตลอดจนการให้คำแนะนำและ
ตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในช่วงระยะเวลาอันจำกัด ซึ่งเกิดจากข้อบกพร่องของผู้เขียนเอง
ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กาญจนจำศรี และ
ศาสตราจารย์ วิลาสวงศ์ พงศะบุตร ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และให้คำ
แนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ

ขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ดาวเรือง รัตนิน ผู้อำนวยการโรงเรียนศรีพฤฒา
ที่ทำให้ผู้เขียนมีโอกาส เข้าศึกษาต่อในระดับนี้ได้จนสำเร็จ และขอขอบคุณบรรดาคณาจารย์
ผู้ร่วมงานทั้งจากโรงเรียนศรีพฤฒา และโรงเรียนสุรนารี ที่มีความเข้าใจและช่วยเหลือผู้เขียน
อยู่เสมอในเรื่องหน้าที่การงาน

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิพาตา ยิงเจริญ ที่กรุณาส่งข่าวและถามข่าว
ให้ทราบเสมอ และขอขอบพระคุณอาจารย์ฉลอง สุนทรวานิช อาจารย์สายชล วรรณรัตน์
ที่เคยให้คำแนะนำในหัวข้อวิทยานิพนธ์มาตั้งแต่ต้น

ขอขอบคุณบรรดาเพื่อน ๆ พี่ ๆ น้อง ๆ ทั้งที่กรุงเทพมหานครและที่นครราชสีมา
ทุกท่าน ที่คอยให้กำลังใจ ความช่วยเหลือ คำแนะนำ ถามข่าวคราวอยู่เสมอ จนสามารถทำ
วิทยานิพนธ์ได้เสร็จทันเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เขียนขอขอบคุณสำหรับทุกสิ่งทุกอย่างที่คุณศิริ
พุทธมาสช่วยเหลือมาตลอดเวลา

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสิญญา แห่งวัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมาที่ช่วยให้ข้อมูลและตอบปัญหาเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาบางประการเป็นอย่างดี

และตลอดระยะเวลา ๕ ปีเต็มของการศึกษาระดับมหาบัณฑิตนี้ ทำให้ผู้เขียนทำหน้าที่ของตนเองไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร ตั้งแต่หน้าที่ลูกของพ่อ-แม่ หน้าที่พี่ของน้อง หน้าที่สามีของภรรยา หน้าที่พ่อของลูก หน้าที่ครูของนักเรียน หน้าที่ผู้ได้บังคับบัญชาของผู้บังคับบัญชา ฯลฯ ผู้เขียนรู้สึกตระหนักถึงข้อบกพร่องดังกล่าว แต่ก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความเข้าใจเป็นอย่างดีจากทุก ๆ ฝ่าย แม้จะต้องประสพกับปัญหาสำคัญ ๆ มาตลอดเวลาก็ตาม

กำลังใจที่ทำให้ผู้เขียนต้องพยายามสู้กับปัญหามาตลอดเวลา ก็คงจะมาจาก ค.ช. ก่อบัณฑิตพรหมชาติ ที่คงมีความสงสัยอยู่เสมอว่า ระยะเวลาทำไมถึงไม่มีเวลาไปว่ายน้ำ เตะบอล เทียวและเล่นด้วย รวมทั้งกำลังใจจากคุณสุภา บัณฑิตพรหมชาติ ที่พยายามเข้าใจและช่วยเหลือผู้เขียนมาตลอดเวลา

สันติ บัณฑิตพรหมชาติ

สารบัญ

๗

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	๖
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	๗
กิตติกรรมประกาศ	๗
สารบัญตาราง	๗
สารบัญแผนภูมิ	๗
บทนำ	๘
บทที่	
๑ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์	
ในสังคมไทย	๑
ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์	๑
ก. ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน	๑
ข. พระราชอำนาจและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์	๒
ค. พระมหากษัตริย์กับสังคมศักดินา	๔
ง. การขึ้นครองราชสมบัติของพระมหากษัตริย์	๔
ความสำคัญของสถาบันสงฆ์	๖
ก. ความสำคัญของพุทธศาสนาต่อสังคมไทย	๖
ข. หลักคำสอนทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย	๗
ค. ความสำคัญของวัด	๑๑
ง. ความสำคัญของพระสงฆ์	๑๔
ปัญหาบางประการเกี่ยวกับสถานภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์	
และสถาบันสงฆ์	๑๖
ก. ปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์	๑๗
ข. ปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพของสถาบันสงฆ์	๑๘

บทที่

ความจำเป็นของสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันสงฆ์ที่จะต้องมี ความสัมพันธ์ระหว่างกัน.....	๒๘
ก. ความจำเป็นของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการมีความสัมพันธ์ กับสถาบันสงฆ์	๒๙
ข. ความจำเป็นของสถาบันสงฆ์ในการมีความสัมพันธ์กับสถาบัน พระมหากษัตริย์	๓๗
สรุป	๔๕
๒ การสร้างความสัมพันธ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์.....	๔๘
การก่อสร้าง บูรณะ ปฏิสังขรณ์วัดและพระพุทธรูปต่างๆ.....	๔๘
การบำเพ็ญพระราชกุศลในพระราชพิธีและในโอกาสต่าง ๆ.....	๕๔
การส่งเสริมการศึกษาปริยัติธรรม	๕๘
การพระราชทานสมณศักดิ์และนิตยภัต	๖๒
การพระราชทานที่ดิน ข้าพระโยมสงฆ์ เลกวัดแก้ววัด.....	๖๔
การสังคายนา รวบรวม ลอก แปลและสร้างพระไตรปิฎก.....	๖๘
การสังคายนาบทสวดมนต์.....	๗๑
การจัดระเบียบในคณะสงฆ์	๗๕
ก. การจัดการปกครองคณะสงฆ์	๗๕
ข. การออกกฎเกี่ยวกับคณะสงฆ์.....	๘๐
ค. การดำเนินการกับพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดวินัยต่าง ๆ.....	๘๑
การกำหนดและฟื้นฟูพระราชพิธีทางพุทธศาสนา	๘๒
การสร้างวรรณกรรมทางพุทธศาสนา	๘๓
การสนับสนุนให้มีการบวชในพุทธศาสนา	๘๖
การปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาบางประการกับคณะสงฆ์	๘๖
สรุป	๘๗

บทที่

๓ การสร้างความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์โดยผ่านคณะสงฆ์ธรรมยุติ
 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว..... ๘๕

 พระราชประวัติโดยย่อ..... ๘๕

 การสถาปนาธรรมยุติกนิกาย ๘๓

 ก. การศึกษาและพระราชดำริทางพุทธศาสนา ๘๔

 ข. การเผยแพร่และปฏิบัติตามพระราชดำริทางพุทธศาสนา..... ๘๕

 ค. หลักปฏิบัติของธรรมยุติกนิกาย ๑๐๒

 ง. การขยายตัวของธรรมยุติกนิกาย..... ๑๐๖

 จ. บทบาทของธรรมยุติกนิกายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๐๘

 การนำธรรมยุติกนิกายมาเป็นแกนหลักในการสร้างความสัมพันธ์
 กับสถาบันสงฆ์ ๑๑๑

 ก. การยกฐานะและบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุติให้มีความสำคัญ
 มากขึ้น ๑๑๑

 ข. การเผยแพร่ธรรมยุติกนิกาย ๑๑๔

 ๑ การสร้างวัดใหม่ ๑๑๕

 ๒ การย้ายวัด ๑๑๘

 ๓ การเผยแพร่ออกไปยังเมืองต่าง ๆ ๑๒๑

 ๔ การเผยแพร่ไปยังประเทศราช ๑๒๓

 ค. ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ธรรมยุติกับเจ้านาย
 ขุนนางและประชาชน ๑๒๗

 ง. การให้ความสำคัญและอุปถัมภ์ธรรมยุติกนิกาย ๑๓๒

 ๑ การปกป้องและคุ้มครองธรรมยุติกนิกาย ๑๓๓

 ๒ พระพุทธรูป ๑๓๔

 ๓ พระราชพิธีต่าง ๆ ๑๓๕

 ๔ การบำเพ็ญพระราชกุศลอื่น ๆ ๑๓๖

 ๕ พระราชกรณียกิจอื่น ๆ ๑๓๗

บทที่

๔ การสร้างความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์ด้วยวิธีการอื่น ๆ ของพระบาท-
สมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว..... ๑๔๐

 การอุปถัมภ์และสนับสนุนคณะสงฆ์มหานิกายและพระนิกายอื่น ๆ..... ๑๔๑

 ก. การแต่งตั้งสมณศักดิ์และจัดการปกครองคณะสงฆ์..... ๑๔๔

 ข. การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ๑๔๔

 ค. บทบาทในพระราชพิธีและการบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ..... ๑๔๖

 ง. การบำรุงพระสงฆ์ฝ่ายมหายาน ๑๔๘

 พระบาทสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการยกฐานะของพระองค์
 ให้เป็นผู้นำทางศาสนา ๑๔๙

 ก. พระบรมราโชบายเกี่ยวกับผู้นำคณะสงฆ์..... ๑๔๙

 ข. การเผยแพร่และสั่งสอนเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา..... ๑๕๑

 ค. การกำหนดหลักปฏิบัติและระเบียบต่าง ๆ ของพระสงฆ์..... ๑๕๔

 ๑ ศัพท์ภาษาบาลีและคำสวดมนต์ต่าง ๆ ในพุทธศาสนา..... ๑๕๕

 ๒ พระราชพิธีและพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา..... ๑๕๖

 ๓ การออกกฎระเบียบและประกาศต่าง ๆ เกี่ยวกับ
 สถาบันสงฆ์ ๑๕๙

 สรุป..... ๑๖๙

 บรรณานุกรม..... ๑๗๓

 ภาคผนวก ๑๘๐

 ประวัติผู้เขียน ๒๐๒

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๑	จำนวนวัดที่สร้าง บูรณะ ปฏิสังขรณ์ในสมัยรัตนโกสินทร์.....	๕๙
๒	อัตราเงินเดือนที่ถวายแก่พระสงฆ์สามเณรในปลายรัชกาลที่ ๓	๖๓
๓	ตารางบัญชีมหาดเล็กทูลลาบวช.....	๑๓๑
๔	วัดที่สร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์สมัยรัชกาลที่ ๔.....	๑๔๕

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
๑	การปกครองคณะสงฆ์ สมัยรัชกาลที่ ๑-๒	๖๒
๒	การปกครองคณะสงฆ์ สมัยรัชกาลที่ ๓	๖๒